

FILOZOFIE PRE EPOCHU GLOBALIZÁCIE

Určenie charakteru doby, v ktorej žijeme, považujeme za jednu z hlavných úloh filozofie. Bol to práve G. W. F. Hegel, ktorý ako prvý výslovne charakterizoval filozofiu ako "dobu zhrnutú v myšlienke". O tom, do akej miery nám ešte aj dnes Hegelova filozofia má čo povedať, hovorí profesor politickej filozofie Carletonskej univerzity v Ottave **Tom Darby**. V časopise *Kritika a kontext* (2/1998, 3-4/98 a 1/1999) vychádza na pokračovanie jeho štúdia *Úvahy o globalizácii*. S profesorom T. Darbom sa počas jeho návštevy v Bratislave rozprával František Novosád.

V našich končinách sa politika neraz premieta i do vzťahu k dejinám filozofie, a tak namiesto analýz často jednoducho vystavujeme jednotlivým filozofom čosi ako kádrové posudky. Medzi tých, ktorí dopadli najhoršie, nepochybne patrí aj G. W. F. Hegel - správame sa k nemu ako k mŕtvemu psovi. Zdá sa, že v anglosaskom svete je to inak, nedávno som v bostonskom kníhkupectve videl predávať šesť rôznych komentárov k Fenomenológii ducha. Ak už o ničom inom, svedčí to prinajmenšom o záujme o Hegela v súčasnej anglosaskej filozofii. Ako si vysvetliť relevanciu Hegela pre súčasné myslenie?

Hovoríte, že Hegel je tu mŕtvym psom. Mŕtvym psom bol aj pre anglosaské myslenie až do konca 19. storočia. Od roku 1831 (rok Hegelovej smrti) až do konca storočia sa tento mysliteľ interpretoval ako apológ pruského štátu. Vychádzalo sa zo zle pochopenej *Filozofie práva*, pričom jeho *Fenomenológia ducha* predtým vôbec nebola pochopená. Zmena prišla až s filozofmi ako Bosanquet a McTaggart; aj títo oxfordskí filozofi sa zaujímali predovšetkým o Hegelovu filozofiu práva, ale z inej perspektívy. Podobne uvažoval v USA o Hegelovi Josiah Royce, ako aj niekoľko mysliteľov v Kanade. Do módy sa Hegel dostal znovu až na konci 20-tych rokov, keď vyšla Lukáčzova kniha *Mladý Hegel*. Táto kniha upozornila na *Fenomenológiu ducha* a Hegel sa čítal vo vzťahu k problematike mladého Marxa. Zásadná zmena však prišla až v roku 1933, keď Alexander Kojève začal so svojimi prednáškami. Tieto prednášky mimoriadne ovplyvnili nielen znalcov Hegela, ale aj filozofickú interpretáciu nášho storočia v západnej Európe a v Amerike. Ďalšou školou, ktorá Hegelovo myslenie aktualizovala v západnej Európe a v Amerike, bola frankfurtská škola; tá sa však zásadne líši od toho, čo by som rád nazval kojérovskou školou. Frankfurtská škola sa sústredila predovšetkým na Hegelovu interpretáciu osvietenstva, zatiaľ čo kojérovská škola filtruje všetko cez *Fenomenológiu ducha*.

Kojévova interpretácia Hegela, predovšetkým jeho Fenomenologie ducha, mala mimoriadne silný vplyv na francúzskych intelektuálov v 30-tych a 40-tych rokoch

a neskôr na amerických a kanadských filozofov v 70-tych a 80-tych rokoch. Prečo vlastne?

Sila vplyvu Kojèveovej interpretácie Hegela vyplýva práve z toho, že ide o interpretáciu. Musíme totiž rozlišovať medzi interpretáciou a komentárom. Interpretácia je čosi ako zámerne svojvoľné čítanie autora, je to pokus spojiť to, čo filozof mienil, s tým, čo filozof znamená dnes. Komentár sa verne pridrižiava textu - príkladom je kniha Jeana Hyppolita o *Fenomenológii ducha*. Kojève sa nepridrižiava verne Hegelovho textu, ani to dokonca nemá v úmysle. Spája to, čo Hegel mienil, s tým, čo Hegel znamená dnes pre nás, ľudí konca 20. storočia. Filtruje teda Hegela cez Marxa a Nietzscheho, cez mysliteľov ako Husserl a Heidegger. Veľmi dôležitými mysliteľmi boli pre neho aj Leo Strauss a Carl Schmitt.

Podľa A. Kojéva jadrom Hegelovho mysliteľského výkonu je dialektika raba a pána. Vzťah raba a pána je veľmi komplikovaným príbehom, jeho základným motívom je však vzájomná závislosť moci a legitimacy. Do akej miery je táto problematika dôležitá aj dnes?

G. Bataille kedysi povedal, že Hegel si vlastne ani neuvedomoval, akú mal pravdu. Naozaj je to tak. Hegel nemohol vedieť, akú mal pravdu, pretože nik nemôže preskočiť Rhodos a každý je dieťaťom svojej doby. Zároveň však filozofická myšlienka prekračuje svoju dobu, nie je len reflexiou svojej doby. Myslím, že leitmotívom Hegelovej filozofie je pojmové vyjadrenie koncepcie človeka, ktorá je základom západnej tradície. Dnes je to však univerzálna tradícia, pretože Západ sa vnútil zvyšku planéty.

Jedna z interpretácií dejín Európy hovorí o novoveku ako o sérii emancipačných hnutí. V tomto zmysle väčšina komentátorov a interpretátorov Hegelovej dialektiky raba a pána sympatizovala s rabom. Vari jedinou výnimkou bol F. Nietzsche. Ako vidíte túto dialektiku vzťahu raba a pána vo vzťahu k tomu, čo sa odohralo v Európe a vo svete v našom storočí?

Pozrime sa najprv na vzťah Hegela a Nietzscheho a na to, ako sa tento vzťah dá interpretovať vo svetle udalostí nášho storočia. Myslím, že Nietzscheho dielo nemožno interpretovať, ak nevezmeme do úvahy jeho vzťah k Hegelovej filozofii. Dôkazov je veľa, stačí, keď si vezmeme *Genealógiu morálky* a prečítame dialektiku raba a pána z hľadiska pána, a keď si prečítame *Fenomenológiu ducha* z hľadiska raba, zistíme, odkiaľ vlastne Nietzsche vychádza. Myslím, že Nietzsche neprekračuje rámec Hegelovho myslenia, či si to už uvedomuje, alebo nie. Ved' aj keď reagujeme na niečo, zostávame časťou toho, na čo reagujeme. Nietzsche videl, že rab v dejinách zvíťazil, bolo to však pre neho otriasajúce zistenie a nemohol tento výsledok akceptovať. Nietzsche akoby chcel Hegelovi dokázať, že dejiny vlastne skončili v slepej uličke. Nemali však takto skončiť. To je základný rozdiel medzi týmito dvoma mysliteľmi - obaja si myslia, že dejiny skončili, Nietzsche si však - na rozdiel od Hegela - nemyslí, že skončili tak, ako skončiť mali.

Podľa Hegela dejinná nevyhnutnosť splyva so spravodlivosťou, nie je medzi nimi rozdiel, veď podľa neho svetové dejiny sú posledným súdom. U Nietzscheho fakticita sama osebe neospravedľňuje. To že niekto zvíťazi v "boji o život", neznamená, že je lepší ...

Nietzsche videl, že emancipácia raba vlastne znamená premenu človeka na to, čo on nazýval "posledným človekom". A to je podľa neho najväčší škandál, aký si vie predstaviť. 20. storočie je vlastne zápasom medzi Hegelom a Nietzscheom na bojiskách Európy. Práve o tom je dvadsiate storočie, storočie ideologických vojen. Všetky detaily zápasu raba a pána sa vlastne politicky premietli do vojen nášho storočia.

Pokúsme sa o akýsi myšlienkový experiment a situujme ideológie nášho storočia do priestoru zápasu raba a pána. Socializmus je zrejme predstaviteľom ideológie emancipujúceho sa raba, aspoň tak to videl Nietzsche. Ako však umiestniť ostatné ideológie?

Hegel videl Francúzsku revolúciu ako vyvrcholenie novovekých európskych dejín. Stačí, keď si pripomenieme bojové heslo tejto revolúcie: Sloboda, rovnosť, bratstvo. Dnes už vieme, že nemôžeme zároveň klásť dôraz na všetky tri zložky tohto hesla. Keď zdôrazníme slobodu, dostaneme liberalizmus. Keď zdôrazníme rovnosť, dostaneme socializmus, keď zdôrazníme bratstvo, dostaneme fašizmus. Fašizmus bol reakciou zároveň na liberalizmus a boľševizmus. V mojej interpretácii sú všetky ideológie vlastne obmenou liberalizmu. Socializmus je len logickým rozšírením liberalizmu, fašizmus je reakciou na liberalizmus. Všetky ideológie sú teda modifikáciami liberalizmu ...

Možno to pochopiť tak, že liberalizmus je rámcovou ideológiou modernity, to znamená, že všetky ideológie definujú samy seba vo vzťahu k liberalizmu ...

V istom zmysle áno, je to však dôsledok konkrétnych dejinných procesov, pretože keby Nemci vyhrali vojnu, tak by sme európske dejiny interpretovali z hľadiska fašizmu. Hegel predsa hovorí, že posledným súdom sú svetové dejiny. Keby komunizmus vyhral studenú vojnu, tak by sme svetové dejiny interpretovali z hľadiska socializmu.

Vyplyva táto centrálna pozícia liberalizmus z toho, že "Západ" vyhral studenú vojnu, alebo je zakódovaná "vo" veci samotnej, teda v európskych dejinách posledných storočí?

Je zakódovaná v dejinách samotných. Jediným platným politickým diskurzom dneška, teda rámcom, ktorý vymedzuje legitímne hovorenie, je "reč práv", práve tá je jadrom liberálneho diskurzu. Ak pri presadzovaní svojej "veci" nepoužívate túto "reč práv", nikto vás nebude počúvať. Bližšia analýza však ukáže, že jedinou mierou spravodlivosti, ktorú liberalizmus pozná, je efektívnosť. Efektívnosť by bola základným meradlom, aj keby vyhral fašizmus alebo komunizmus. Len by sme hovorili o nej inak.

Liberalizmus je dnes jedinou hrou v meste. Robí najmenej škody, vyhýba sa extrémom, vyhýba sa škodiť iným.

Začali sme hovoriť o Hegelovi ako filozofovi našej epochy. Diskusie o Hegelovi sú veľmi často diskusiami o úlohe štátu v modernej spoločnosti. Hegel videl v štáte čosi ako "pozemské božstvo", i keď štát dával do súvislosti s občianskou spoločnosťou. Ako vyzerá úloha štátu dnes, keď vidíme, ako je štát zatláčaný, keď počujeme toľko skeptických úvah o úlohe štátu v spoločnosti?

Všimnime si najprv, čo vlastne Hegel svojou tézou mienil. Potom hovorme o tom, čo Hegel znamená dnes. Sám termín "stato" sa objavil niekedy na začiatku 16. storočia a v dnešnom zmysle sa používa už v slávnej Machiavelliho rozprave. Pruský štát bol - tak, ako ho videl Hegel - vrcholom vývoja, bol to najvyvinutejší národný štát. Národný štát je tu s nami až do súčasnosti. Štát v novoveku bol zároveň arénou i subjektom politiky. Dnes už národný štát nie je efektívnou arénou a ani efektívnym subjektom politiky. Dnes sa na horizonte objavujú nové mocenské jednotky. To je to, čo Kojéve nazýval univerzálnym homogénnym svetovým štátom, čo Leo Strauss nazýval svetovým štátom. To isté mali na mysli vo svojich diagnózach súčasnosti Carl Schmitt a Martin Heidegger. Všetci títo myslitelia hovoria o tej istej veci, totiž o globalizovanej planéte. Tých, čo sa usilujú o revitalizáciu národného štátu, by som však nenazval reakcionármi, nazval by som ich skôr nostalgikmi. Časy, keď dominantným aktérom bol národný štát, sa už nevrátia, národný štát už nemôže byť efektívny. Môžu sa však rozvinúť impériá, súčasné civilizačné jednotky sú už ex definitione impériami. Ako sa blížíme k dobe, keď sa dominantnou stane univerzálny homogénny štát, národné štáty už vlastne nemôžu rozhodovať o ničom.

To však znamená, že potrebujeme novú definíciu politického. Ved' všetky naše pojmy, ktorými oslovujeme politické dianie, sú priamo alebo nepriamo spojené s pojmom národného štátu. Ako pojmovo uchopiť politické dimenzie našej existencie dnes zoči voči globalizujúcemu sa svetu?

Hegel by povedal, že ani politika, ako sme ju poznali my na Západe, ani filozofia už nemôžu existovať tak ako doteraz. Vezmeme si pojem suverenity, ktorý bol kľúčovým pojmom každej koncepcie politiky. Ved' dnes ani nevieme, ako pojem suverenity interpretovať v súvislosti so súčasťou podobou národného štátu. Dnes predsa máme do činenia s transnacionálnymi aktérmi, ako je MMF a Svetová banka. Multinacionálne korporácie majú viac moci ako niektoré národné štáty. Národný štát je často úplne bezmocný a ak chce niečo vykonať, často sa musí obrátiť na tieto organizácie. Politika, ako sme ju poznali doteraz, je nemožná.

Carl Schmitt bol jedným z prvých mysliteľov, ktorí si uvedomili krízu pojmu politického. Premýšľala o pojmoch, ktoré sa dlho považovali za samozrejmé. Medzi ne patrila aj pojem politického - predsa každý vie, čo je politika. Pre neho to bola však základná

otázka. Národný štát centrovany okolo fenoménu suverenity sa považoval za prirodzenú sféru politického. Ako vidíte Schmittovu úlohu v tomto kontexte?

Liberáli chceli, aby všetci boli priateľmi, a chceli premeniť politiku na technológiu. Schmitt videl, že jadrom politiky je schopnosť odlišovať priateľa od nepriateľa. Ak nevieme rozlíšiť medzi priateľom a nepriateľom, resp. ak sa rab nedokáže vymedziť vo vzťahu k pánovi a vice versa, politika nie je možná. Schmitt bol hovorcom fašizmu v striktnom politickom zmysle, čo bol pokus o záchranu niektorých aspektov národného štátu. Schmitt bol reakcionárom v pravom zmysle slova. Modernita a reakčnosť sa navzájom nevylučujú, ako sa domnievajú liberáli. Podľa nich byť moderný znamená byť vždy liberálom. Schmitt chcel politiku, ktorá by bola dosť silná, aby zvládla techniku. V tom neuspel, dokonca si myslím, že čosi také ani nie je možné.

Musíme to predsa dokázať, musíme sa k technológii vzťahovať politicky, t.j. určovať smery jej vývoja; ak chceme prežiť, musíme to dokázať ....

Neviem, či je to tak. To je práve záhada, problém. Akoby sme boli v slepej uličke. Nielen Západ, ale celé ľudstvo. Celá filozofia po Hegelovi je buď pokračovaním Hegela, alebo reakciou na tohto mysliteľa. To je z filozofického hľadiska slepá ulička. Neviem, ako sa z nej dostať. Pokúsil sa o to Heidegger, už pred ním sa o prekonanie metafyziky pokúsil Nietzsche. Neboli to však úspešné pokusy.

Vráťme sa k vašej téze, podľa ktorej dialektika raba a pána má veľmi blízko k rozlíšeniu priateľ/ nepriateľ, s ktorým pracuje Carl Schmitt. Nie som si istý, či sa tieto dve rozlíšenia dajú klásť vedľa seba. V zápase raba a pána máme modelovú situáciu, v ktorej je východiskom sice rovnosť, potom však prichádza nerovnosť a jej prekonanie. V tomto zmysle zápas raba a pána môžeme čítať aj ako pokus o rekonštrukciu genézy politického vzťahu. Pre Schmitta politický vzťah, teda vzťah priateľ/ nepriateľ, je vzťahom medzi rovnými. Výslovne predsa upozorňuje, že politický vzťah nemáme miešať s morálnymi, estetickými, resp. ekonomickými vzťahmi...

Hegel necháva vyústiť zápas raba a pána do situácie, keď máme pánov bez rabov, resp. rabov bez pánov. Je to znovu slepá ulička, situácia, keď nemáme dôstojných nepriateľov. Práve to Schmitt považuje za reálny problém. Ak nemáte dôstojných nepriateľov, tak strácate aj vy, je to situácia, keď páni sú bez rabov a rabi bez pánov. V súčasnom svete je stále ťažšie povedať, kto je vašim priateľom, a kto nepriateľom. A stále ťažšie je aj povedať, kto je pánom, a kto rabom.

Možno zápas raba a pána interpretovať ako rekonštrukciu genézy politického vzťahu? Ide predsa o to, že vzťah raba a pána ako vzťah nerovnosti nie je politickým vzťahom. Politický vzťah predsa predpokladá rovnoprávnosť. Bývalý pán zostáva nepriateľom, vzťah k nemu je však vzťahom k rovnému ...

Vráťme sa k počiatočným fázam dialektiky raba a pána. Rab je nútený pracovať, núti ho k tomu pán. V istom momente však rab získava istú mieru slobody. Jeho idea slobody je však ohraničená, pretože sa zakladá na ohraničených predstavách o slobode. Zároveň sa však robota mení na prácu. Striktne rozlišujem medzi robotou a prácou. Keď rab začína pracovať, transformuje prírodu, mení neľudské na ľudské, používa lešť, mení aj sám seba, rozvíja sa. Pán zostáva stále rovnaký, jeho "vecou" je boj, telesné pôžitky, spánok, je teda konzumentom. Rab sa však tiež stáva konzumentom. Rab a pán sa stávajú rovnými ako konzumenti.

To je jedna z možných interpretácií. Môžeme si však predstaviť aj to, že otrok sa stáva bojovníkom.

V prípade, že rab sa stáva bojovníkom, prichádza revolúcia. Dnes je však zrejme už epocha revolúcií za nami. Dvadsať storočie je storočím revolúcií, rab sa stal bojovníkom. Dnes, keď si rab má vybrať medzi bojom a nákupným centrom, revolúcia nie je možná. Sloboda sa stala slobodou konzumu. Skúste sa dnes spýtať, čo si ľudia predstavujú pod slobodou. Väčšina stotožní slobodu so slobodou konzumovať.

To je vlastne Nietzscheho obraz "posledného človeka". Aký je vlastne vzťah filozofa k ideí posledného človeka? Má sa filozof pokúsiť o výchovu, vysvetliť mu, že jeho predstavy o tom, čo znamená dôstojnosť človeka, nie sú tie pravé?

Keď Zaratuštra zišiel z hôr, uvidel dav a začal sa mu prihovárať. Prišiel však k záveru, že dav ešte nedozrel, a opustil ho. To je vlastne príbeh súčasnej filozofie: nemôžete sa prihovárať davu, pretože tým znehodnocujete filozofiu, meníte filozofiu na ideológiu. Práve to sa stalo v dvadsiatom storočí. Nemyslím, že by bolo úlohou filozofa vstúpiť do davu a šíriť múdrosť masám. "Posledný človek" je čosi, čo nemožno zmeniť. Nedokáže to žiadna filozofická rétorika.

Hovorili ste, že keď sa filozofia pokúša oslovovať masy, mení sa na ideológiu. Filozofia tu však nemôže byť len pre filozofov. Jednou z povinností filozofa je predsa oslovovať aj ne-filozofov. Ako možno osloviť verejnosť filozoficky, aby sa filozof pritom nezmenil na ideológa?

Nemyslím, že by niekedy bolo úlohou filozofa oslovovať masy. O filozofii sa dá hovoriť len s tými, čo sú pripravení pochopiť jej poslanstvo. V Xenofontovom dialógu *Tyrancos* je príbeh o filozofovi, ktorý sa pokúšal vzdelávať tyrana. Z tyrana však nemožno urobiť lepšieho tyrana. Tyran je vždy tyranom, posledný človek je vždy posledným človekom. To je večný problém. Filozof nemôže z nikoho urobiť lepšieho človeka.

Zdá sa mi, že ste príliš skeptický, pokiaľ ide o možnosti filozofie, ako aj o možnosti tyranov. Filozofia však vždy bola v istom zmysle aj paideiou, výchovou a vzdelaním, pokusom vzdelávať. Filozofi boli aj učiteľia. Aristoteles bol učiteľom, stredovekí filozofi boli učiteľmi. Zrejme to nie je celkom náhodná koincidencia ... To isté sa týka vzťahu

filozofie a politiky, vplyv je dnes predsa do značnej miery politickou kategóriou. V dvadsiatom storočí sa politika stala záležitosťou nás, nielen vybraných elít. Preto aj filozofia musí hľadať spôsob, ako svoje poslanstvo sprostredkovať masám ...

Opakujem, nesúhlasím s tézou, že filozofia má povinnosť oslovovať dav. Za touto otázkou je však ešte jedna, a to dôležitejšia. Je to otázka vzťahu medzi mocou a múdrosťou. To je téma, o ktorej sa diskutuje v priebehu celých dejín západného myslenia. Rab a pán, priateľ a nepriateľ, tu všade ide aj o vzťah múdrosti a moci. Novoveké myslenie (začína to Machiavellim) sa od antického a stredovekého odlišuje práve tým, že v antike sa myslenie a prax vlastne nikdy nezhdujú. V novoveku politický intelektuál nahrádza filozofa, prvým takýmto politickým intelektuálom je Machiavelli. Reč je nahradená propagandou. Akcia, konanie je nahradené technikou. Podľa antických kritérií novoveký filozof je vlastne sofista. Ten pocituje povinnosť vychovávať masu. To platí predovšetkým pre naše storočie. Filozofia sa stáva súčasťou propagandistickej mašinérie, konanie sa stáva technológiou. Múdrosť a moc sa začínajú stotožňovať. Predtým to boli dve odlišné veci.

Je to však múdrosť? Nie je to inteligencia alebo praktická zručnosť, ako zariadiť veci? Tradičná múdrosť sa vzťahovala k hodnotám. Sofisti sa nezaoberali hodnotami, ale prostriedkami, technikami úspešného konania....

Antická filozofia poznala pojem frónésis, pod ktorým chápala praktickú múdrosť. Praktickosť však neznamenal stotožňovanie moci a múdrosti. Tomáš Akvinský vedel, že spravodlivosť je vždy nedokonalá. Ak sa spravodlivosť realizuje bez lásky, tak je to len krutosť. Láska bez spravodlivosti je len sentimentalita. Chceme tieto dve veci spojiť, vieme však, že sa to nedá - nemožno prekonať priepasť medzi mocou a múdrosťou. O to sa pokúša až moderný svet, kde sa cnosť (virtue) stáva úspechom. Celý pojem cnosti sa mení. Dovršuje sa to v našom storočí, kde už ide o to, ako urobiť ľudí šťastnejšími a lepšími.

Kto je však kompetentný hovoriť o hodnotách? Otázky vzťahu k prírode, zmeny genetického kódu, to všetko sú predsa len otázky, ktoré si vyžadujú odpoveď na otázky hodnoty... Technológia nám dáva do rúk prostriedky, potrebujeme rozhodnúť o cieľoch. Tak sa otvára otázka, kto je kompetentný hovoriť o hodnotách, teda o cieľoch?

Musíme rozlíšiť dve veci. Najprv si musíme objasniť pojem hodnoty. Podľa F. Nietzscheho hodnota súvisí s túžbou. Aká je však ich legitimita? Jediné kritérium, ktoré dnes máme k dispozícii, je efektívnosť. Nemôžeme ako kritérium používať pojem absolútneho dobra, nemôžeme používať Boha ako kritérium, zostalo nám len jediné kritérium - a to efektívnosť.

Efektívnosť je však veľmi neurčitým meradlom ...

Nemyslím, efektívnosť môžeme vždy definovať. Efektívnosť je pomer medzi prostriedkami a cieľmi, medzi ľudskými cieľmi a prírodnými súvislosťami v prírode. Z tohto hľadiska môžeme zistiť efektívnosť nášho konania vo všetkých sférach ľudskej činnosti, od vedenia domácnosti až po konanie na globálnom trhu. Efektívnosť je jadrom technológie.

Heidegger, Schmitt, Kojève - to sú myslitelia, ktorí sú relevantní pre vás. Sú to však veľmi zvláštni myslitelia: Heidegger a Kojève kladú otázky, Leo Strauss nám však ponúka aj odpovede. Ako vidíte Straussovo miesto vo vašej konfigurácii hrdinov?

Je to dôležitá štvorica. Tak ako Hegel a Nietzsche určili myšlienkový horizont 19. storočia, títo štyria myslitelia určili horizont nášho myslenia. Spolupracovali, kládli základné otázky súvisiace so spôsobom života. Kojève bol presvedčený, že politický intelektuál prevzal úlohu filozofa, Strauss s tým nesúhlasil, aj keď jeho základné charakteristiky súčasnosti sa zhodovali s Kojéevými. Zhodovali sa v tom, že našou budúcnosťou je svetový štát. Podľa Straussa však i na konci dejín si musíme zachovať ľudskosť. Sú isté veci, ktoré ľudia nesmú robiť. Politika má v sebe aj morálnu dimenziu. Liberalizmus je najlepšia forma vlády zo všetkých jej zlých foriem. V liberálnej demokracii sú všetky druhy reči rovnoprávne, filozofia sa považuje len za iný názor. Filozof však túto pozíciu nemôže prijať.

Žijeme vo veku planetárnej techniky... Subjektom tejto techniky sú veľmoci, teda USA, Japonsku, v istom zmysle Rusko. Filozofia zodpovedajúca súčasnému stavu sveta však vznikala v Nemecku a vo Francúzsku. Ako si vysvetliť tento paradox?

Pozadím tejto otázky je presvedčenie, že národné štáty sú relevantnými jednotkami aj v situovaní filozofie. Konfigurácia, v ktorej sa pohybujeme je však iná, oveľa obsiahlejšia, a my musíme myslieť v kategóriách civilizácie.

Za pozadie filozofie sa u nás často považuje kultúra ...

Medzi kultúrou a civilizáciou vidím zásadný rozdiel. V kultúre máme do činenia s partikulárnym, konkrétnym, lokálnym. Civilizácia je celkom iná, je univerzálna, má do činenia s homogenitou, s kozmopolitizmom. To sú dve sily, ktoré dnes zápasia o osud sveta. Vidíme, ako na seba naráža sila globalizácie, za ňou je civilizácia a sila kultúry ako reakcie na globalizáciu. Reakciou na globalizáciu je často neofašizmus, rôzne formy separatizmu. Nemyslím, že myslenie v kategóriách národného štátu nám pomôže pochopiť pôsobenie týchto dvoch síl, ktoré určujú tvárnosť súčasného sveta. Už pred tridsiatimi rokmi si politickí vedci všimli, že sa odohrávajú dva protikladné procesy, a to proces konvergenencie a proces divergencie. Džihád proti McDonaldu. Huntington opisuje túto novú konfiguráciu korektné, odstraňuje ideologickú optiku, ktorú sme používali od doby Francúzskej revolúcie. Za ideologickými maskami sa skrývajú civilizácie. Tieto dnes určujú mocenskú konfiguráciu. Dnes nejde o boj medzi civilizáciami, ale o boj medzi civilizáciou a kultúrou. Technológia sa dá preniesť z jedného miesta na druhé, jediné, čo

môžete posúdiť, je to, či funguje, alebo nie. Môže fungovať horšie alebo lepšie. Technológia znamená špecifický spôsob vnímania sveta, preto pri preberaní technológií sa do istej miery sa musíme zrieknuť tradičných kultúrnych hodnôt. Ale do akej miery - to je práve dôležitá otázka súčasnosti.

Pre Rusov a Čičanov bol aj import marxizmu importom sociálnej technológie, bol to pre nich nástroj modernizácie ....

A to oprávnene ...

Hovoríte o napätí medzi kultúrou a civilizáciou. Technológia však ovplyvňuje spôsob myslenia a následne aj konania. Možno vytvoriť čosi ako kultúru opierajúcu sa o technológiu?

Bol by to akýsi druh utópie. Niektorí myslitelia hovoria, že Amerika je takouto kultúrou. Výsledkom by však mohla byť disneyifikácia planéty.

Dnes už zreteľne vidíme, ako sa vytvára vrstva kozmopolitov; týka sa to už desiatok tisíc ľudí, ktorí žijú v Európe, nie v Nemecku, Belgicku alebo Rakúsku. Akoby sa vytváral nový kmeň....

Kojévo bol jedným z architektov Európskej únie. Áno, dnes už pre veľa ľudí národný štát prestal byť rámcom lojality. Podobná situácia sa vytvára aj v Severnej Amerike.

Často zdôrazňujete, že je pre nás dôležité čítať Platóna. Do akej miery sa dajú jeho problémy vidieť v súvislosti s našimi problémami?

Podľa môjho názoru naše chápanie človeka, spoločnosti, politiky je časťou západného vnímania a západných praktík. To, čo Platón videl ako limity človeka, to chápeme ako limity aj dnes. Platónove úvahy v *Ústave*, to sú predsa úvahy o globalizácii. Uvažuje o podobných veciach ako my, o úlohe názorov, o vzťahu domáceho spôsobu myslenia a cudzích vzorov, o zmätku názorov. Problémy, ktoré rieši Platón, sú podobné problémom, s ktorými máme do činenia aj my. Zmenili sa hráči, hra je však tá istá, problémy zostávajú. Sme na konci epochy, v ktorej dominovala západná civilizácia. Filozofia, ako sme ju poznali doteraz, sa stala nemožnou. Žijeme v dobe prechodu, môžeme myslieť celok dejín filozofie. Môžeme vidieť veci, ktoré sa ešte pred dvoma generáciami vidieť nedali. To, čo vidíme, sa nám nemusí páčiť, dokážeme to však vidieť.

Čo to znamená?

Znamená to, že sa musíme znovu definovať.

Redefinovať sa však znamená vedieť, kto sú naši priatelia, a kto nepriatelia....

Filozofi ako ľudia usilujúci o pochopenie sveta majú vždy tento problém. Vždy musíte vedieť, kto sú vaši priatelia a nepriatelia. Súčasťou dnešného zmätku v myslení je aj to, že nevieme presne, kto sú naši priatelia, a kto nepriatelia. Aj to je problém, o ktorom vedel už Platón. V dialógu *Ústava* sa ako o jednej z možných definícií spravodlivosti diskutuje o téze, že spravodlivosť znamená pomáhať priateľom a škodiť nepriateľom.

Neustále sa stretávame s pokusmi určiť nepriateľa: raz je to islam, inokedy Svetová banka, Srbi, Američania ....

Pokiaľ ide o nepriateľa, filozof môže dať len jednu radu: to najlepšie, čo môžete urobiť, je dobre ho poznať. Keď budeme dobre poznať islamskú kultúru, budeme o nej uvažovať inak, ako keď je pre nás iba istou nálepkou.

Skutočne veľká filozofia je reakciou na krízy. Filozofi, na ktorých sa odvolávate, sú typickými predstaviteľmi reakcie na krízu.

Vedomie krízy sa prehlbuje aj tým, že títo filozofi reflektujú celú históriu západnej kultúry. Platón tiež myslel v situácii občianskej vojny. My myslíme dnes bez vzoru. Dnes už nemôžeme používať termíny ľavica/pravica. Zmenila sa povaha národného štátu. Rozplynuli sa hranice.

Zmenil sa aj vzťah jazyka a reality ....

Už na základnej rovine našej existencie máme problémy s opisom sveta a tie sa potom premietajú do váhavosti, s akou používame tradičný pojmový aparát. Dnes sme konfrontovaní s potrebou novej definície ľudskej bytosti. Boli spochybnené dokonca aj základné skutočnosti, mám na mysli nativitu a smrteľnosť. Transformácia DNA, klonovanie, to všetko dnes kladie pred filozofiu nové, nevídané otázky. Nemáme slová, ktorými by sme opísali situáciu, v ktorej sa nachádzame. Nemôžeme sa zrieknuť globalizácie, technológie, aj keď ich význam nechápeme. Podobne je to aj v oblasti ekonómie. Ťažkosti, ktoré máme v dôsledku globalizácie, sú vždy menšie, ako tie, ktoré by sme mali bez nej.

Pán profesor, ďakujem vám za rozhovor.